

Nederlandse vrijwilligers in de Boerenoorlog

P. Schulten

Golven van emotie overspoelden ons land, aan het eind van de vorige eeuw. Het machtige Engeland en de nietige Boerenrepublieken in Zuid-Afrika dreigden met elkaar slaags te raken en de publieke opinie koos eenduidig de zijde van die wel wat baardige Davids, die het op moesten nemen tegen de in kaki gehulde Goliaths van het onweerstaanbare Engelse leger.[1] De republieken Transvaal en Oranje Vrijstaat waren in de eerste helft van de negentiende eeuw ontstaan, toen een groot aantal Afrikaans sprekende Boeren naar het noorden weggetrokken waren uit de Kaapkolonie, uit onvrede met het Engelse bestuur, dat daar sinds de Napoleontische tijd was gevestigd. In 1877 annexeerden de Engelsen Transvaal. Vier jaar later vochten de Transvaalse burgers zich weer vrij in de Eerste Boerenoorlog. De beslissende slag bij de Majubaheuvel kreeg, ondanks haar geringe militaire betekenis, een grote emotionele lading. Ook in Nederland ontstond toen voor het eerst in brede kring sympathie met de Afrikaanders, wat bijvoorbeeld resulteerde in de oprichting van de Nederlands Zuid-Afrikaanse Vereniging. De Engelse regering berustte aanvankelijk in de herstelde onafhankelijkheid van Transvaal, maar na de ontdekking van nieuwe goudvelden rond Johannesburg nam de wens naar invloed op de binnenlandse politiek van de Boerenrepubliek weer sterk toe. In 1899 leidde dat tot een nieuw gewapend conflict met Transvaal en zijn bondgenoot, de Oranje Vrijstaat. Zoals gezegd liet dit conflict Nederland niet bepaald onberoerd. De Afrikaanderbuurten in onze grote steden getuigen nog steeds van de vereenzelviging van toen, met de stamgenoten in Transvaal en Oranje Vrijstaat. De meeste Prins Hendrikstraten geven misschien indirect hetzelfde signaal. Door de Boerenoorlog kwamen immers eventuele Britse huwelijkskandidaten voor Koningin Wilhelmina niet meer in Frage.[2] Ook in Zuid-Afrika zelf hadden de daar levende Nederlanders sterke drang, op te komen voor wat zij zagen als de vrijheid en het recht van de twee Boerenrepublieken. Koesterden sommigen van hen voorheen nog bedenkingen tegen de ongecultiveerde levensstijl van hun nieuwe landgenoten, dan waren die vooral na de Jameson-inval van 1895 snel weggewist door de verontwaardiging over wat beschouwd werd als het botte en hebzuchtige imperialistisch gedrag van de perfide bewoners van Albion.[3] De houding van de in 1890 naar Transvaal geëmigreerde jurist Herman Coster is hier een goed voorbeeld van. In brieven aan Leidse studiegenoten van weleer liet hij zich aanvankelijk nogal negatief uit over het leven in de hoofdstad Pretoria. "Naast drinken is een paard hebben zowat het enige genoeg hier", en "Veel mensen in deze negorij zijn ploertig".[4] Eind 1895 werd Coster, als staatsprocureur, een van de naaste medewerkers van president Kruger. In mei 1897 meldde hij aan de gevolmachtigd gezant van de Zuid-Afrikaanse Republiek in Europa, de Nederlander W.J. Leyds, dat hij per 1 juni ontslag had aangevraagd. 'Kruger heeft mij in den vollen Uitvoerenden Raad beledigd, weliswaar excuses gemaakt, maar toch' .[5]

Het Hollanderkorps

Kruger had Nederlanders verweten dat ze, als het er echt om ging spannen en er gevochten zou moeten worden, dit slechts vanachter hun schrijfbureaus zouden meemaken. Misschien was, naast woede over de houding van de Engelsen, verontwaardiging over deze uitspraak wel een van de redenen waarom Coster een van de initiatiefnemers is geweest bij de oprichting van een korps Hollandse vrijwilligers, toen in september 1899 de oorlog met Engeland op uitbreken stond.[6] Op 7 september werd een eerste vergadering in Pretoria gehouden, die bezocht werd door ongeveer vijftig Nederlanders. Er werd toen besloten, dat onderzocht moest worden of de oprichting van een eigen korps mogelijk was. Onder meer moest worden gekeken naar het mogelijke risico voor de deelnemers het Nederlanderschap te verliezen.[7] Een week later werd een nieuwe vergadering gehouden waar werd besloten: "de commissie op te dragen regelen op te trekken ter vorming van een korps van Nederlanders en oud-Nederlanders, staande onder hunne eigen door de manschappen zelf te kiezen officieren en de diensten van zodanig korps aan de Regering aan te bieden".[8] Ook Belgen kregen en namen de gelegenheid toe te treden, omdat zij voor een eigen korps te gering in aantal waren.[9] Op 22 september werd het Hollanderkorps feitelijk opgericht. Het bestond uit twee onderdelen, één voor de velddienst en de ander voor garnizoensdienst. De 'velddienst' bestond uit ongeveer honderdvijftig man. Dat waren de vrijwilligers die voor acties bestemd waren. Een voormalig beroepsofficier van het Nederlandse leger, B.G. Versélewel de Witt Hamer (1855-1930), kreeg het bevel over deze afdeling. Zijn groep werd onderverdeeld in vijf pelotons met ieder een zogenaamde luitenant als commandant. Onder deze vijf waren zowel Coster, als een vriend van hem: C.G. de Jonge.[11] De 'garnizoensdienst' bestond uit zo'n driehonderd man, die zich voornamelijk bezig zouden houden met bewakingsdiensten. Zij zouden dat blijven doen tot 5 juni 1900, de dag waarop Pretoria door de Engelse troepen werd ingenomen." Zes dagen na de feitelijke oprichting van het korps gaf de Uitvoerende Raad van de Republiek haar formele toestemming en verleende machtiging tot uitgifte van een uitrusting, waarbij overigens het 'bedrag van zes pond per persoon niet overschreden mocht worden. Toetreding tot het korps werd opengesteld voor Nederlanders, die uit Pretoria en Johannesburg kwamen. Personen uit andere steden of dorpen moesten zich bij de lokale Boerencommando's aansluiten. Net als de burgers van deze gewone commando's, kregen de leden van het Hollanderkorps geen soldij bij het vervullen van wat voor de Afrikaners hun gewone burgerplicht was. Aparte uniformen hielden de Boeren er niet op na, dus dat zat er voor de Nederlanders ook niet in. Voor de velddienst werden zij wel voorzien van paarden. De Uitvoerende Raad stelde als commandant van het hele korps de Afrikaner J.P. de la Grange Lombard aan, een groot vriend van de Nederlanders.

Op 3 oktober vertrokken al honderddertig man van het korps met de trein naar het oosten, in de richting van de grens met Natal. Twee dagen later kwamen zij aan in het kamp van 'kommandantgeneraal' Piet Joubert, te Zandspruit, dat dicht bij de grens lag. Daar kregen zij de gelegenheid nog wat te oefenen. Geen overbodige luxe voor de vrijwilligers, omdat er zelfs enkelen onder hen waren, die nauwelijks de rijkunst machtig waren. Ook het omgaan met vuurwapens bleek voor een aantal nogal wat problemen op te leveren.[12]

Op 11 oktober verliep het ultimatum, dat door de regering van Kruger aan de Engelsen was gesteld, en verklaarden de Boerenrepublieken van Transvaal en Oranje Vrijstaat de oorlog aan het Britse imperium. De legers van de republieken bestonden op dat moment uit meer dan dertigduizend burgers die direct inzetbaar waren. In totaal waren er zestigduizend dienstplichtige burgers tussen de achttien en zestig jaar. De Engelsen konden daar een kleine twintigduizend man tegenover plaatsen. Zij hadden de beschikking over meer artillerie, maar hun Lee-Metford

en Lee-Enfield geweren waren minder effectief dan de Mausers van de Boeren. Wel waren de Engelsen natuurlijk in staat om op vrij korte termijn een grote troepenmacht uit het moederland en de koloniën naar Afrika over te brengen. De strategie van de Boeren was er daarom op gericht zo snel mogelijk het Engelse leger in haar eigen legerplaatsen op te zoeken en te verslaan. Dan zouden zij de aanvoer van nieuwe troepen van de havens naar het binnenland ernstig kunnen vertragen, of geheel voorkomen, en was bovendien de kans groot, dat ook de Afrikaners in de Kaapkolonie en Natal massaal tegen het Engelse bewind in opstand zouden komen. Daarom rukten de Boerencommando's in drie groepen op. In het westen en zuiden bewogen zij zich in de richting van Mafeking en Kimberley, terwijl het grootste gedeelte, ongeveer twintigduizend man, Natal binnen moest vallen.[13] Joubert stond aan het hoofd van deze laatste operatie. Hierbij was ook het Hollanderkorps betrokken. Het korps stak op 13 oktober de grens over als onderdeel van een groep van ongeveer achthonderdvijftig man onder leiding van generaal J.H.M. Kock. Het waren voornamelijk Johannesburgers, een aantal Vrijstaters en honderdvijftig Duitsers onder leiding van kolonel Adolf Schiel. De Nederlanders waren op het laatste moment aan deze groep toegevoegd, omdat Kock te weinig mensen had voor een moeilijke taak.[14] Hij had twee opdrachten: een pas in de Biggarsbergen bezet te houden en de spoorlijnverbinding tussen Ladysmith en Dundee te verbreken. De pas en de spoorlijn lagen ruim dertig kilometer van elkaar en het was Kock kennelijk niet geheel duidelijk, welke opdracht prioriteit genoot.[15] Hij had in ieder geval een te kleine macht om zich bij de spoorlijn te kunnen handhaven. De bergen boden veel meer zekerheid. Toch is op 16 oktober een deel van het korps opgerukt naar Elandslaagte, een station tussen de beide eerder genoemde plaatsen. Vier dagen later vestigde ook Kock zich daar in het plaatselijke hotel. Intussen hadden zijn mannen een goederentrein weten buit te maken. De Hollanders kregen de opdracht een inventaris van de goederen te maken en de trein te bewaken tegen mogelijke plunderingen. Gevaar daarvoor was kennelijk niet denkbeeldig, want Kock had al bevel gegeven buitgemaakte flessen rum, whisky en champagne stuk te slaan. Hij was bang voor de drinkgewoontes van zijn manschappen. Niet ten onrechte overigens, want sommigen gaven aan dat stukslaan een meer overdrachtelijke betekenis. Volgens de bronnen zou iedereen op de volgende dag toch weer nuchter zijn geweest, omdat het heel regenachtig weer was.[16]

De slag bij Elandslaagte

In de ochtend van die 21e oktober lag het Hollanderkorps niet zo ver van het station tussen twee heuvels in en hield zich met de voorbereidselen van het ontbijt bezig. Om acht uur moesten de mannen op hun paarden snel een heenkomen achter de heuvels zoeken, omdat het Engelse kanonskogels begon te regenen. Niemand werd daarbij overigens getroffen.[17] Zij lieten de paarden aan de andere kant van de heuvels achter en gingen te voet terug om de hoogten te bezetten. De Nederlanders werden geposteerd op de rechtervleugel. In het midden van de Boerenstelling was Kock met de hem ter beschikking staande artillerie (twee Maxim-Nordenfeldtkanonnen) en de linkerkant werd bezet door het commando Johannesburgers onder aanvoering van commandant B.J. Viljoen. De Engelse troepen bij Elandslaagte werden geleid door generaal-majoor J.D.P. French, die later - in de eerste fase van de Eerste Wereldoorlog - bevelhebber zou zijn van de Engelse troepen op het vasteland van Europa. Door de tegenaanval van de Boeren werden de Engelsen gedwongen zich enige kilometers terug te trekken. French kreeg toen van de commandant van Ladysmith, luitenant-generaal Sir George White, opdracht opnieuw de aanval in te zetten. Hij was immers uitgestuurd om de spoorverbinding tussen Ladysmith en Dundee open te houden. Nadat versterkingen in de vorm van enkele bataljons infanterie en een regiment lansiers uit Ladysmith per trein tot op drie kilometer van

Elandslaagte waren gearriveerd, zette French om drie uur in de middag de aanval in. Al snel werd een van de Boerenkanonnen buiten gevecht gesteld, waarna de Engelsen met cavalerie en infanterie de Boerenstelling tot op twee kilometer konden naderen. Op die afstand begon geweervuur langzamerhand enig effect te hebben. De Britten ontplooiden zich en omcirkelden de hoogtes waarop de Boeren lagen. Al spoedig gaven de Johannesburgers op de linkervleugel 'pad', de gewone Afrikaanse uitdrukking voor, al of niet overhaast, retireren. In feite kwam dit hierop neer, dat men naar de achtergebleven paarden rende en zo hard mogelijk weggaloppeerde. Volgens de in die dagen in Nederland zeer populaire veelschrijver over de strijd van de Boeren, L. Penning, gebeurde dat omdat de Johannesburgers, als arbeiders in de mijnbouw, geen echte Boeren waren en hun gewoontes niet kenden.[18] In werkelijkheid was dit juist een zeer gebruikelijke strijdwijze van de Boerencommando's: plaatsnemen op de hoogten (koppes), de vijand beschieten en bij serieuze tegenstand en gevaar van omsingeling zo snel mogelijk te paard weggelopen. Het is waarschijnlijk dat het Hollanderkorps zich deze strijdwijze nog niet eigen had gemaakt en dus is blijven standhouden, meer overeenkomstig de West-Europese manier van doen. Bovendien was hun koppie enerzijds gemakkelijk om te trekken en anderzijds moeilijk snel vanaf te vluchten, door de rotsen en de doornstruiken die er ook nu nog in grote hoeveelheid te vinden zijn. Het gevolg is geweest dat zij samen met leden van het Duitse korps, dat onder commando stond van kolonel Adolf Schiel, betrekkelijk geïsoleerd op hun koppie zijn achtergebleven en vrijwel allemaal zijn gesneuveld, gewond of gevangengenomen. Er moeten ongeveer honderd Nederlanders bij Elandslaagte onder Kock hebben gevochten. Negen zijn daar gesneuveld of dodelijk gewond geraakt, onder wie Herman Coster en Carst de Jonge, en vierenvijftig zijn er, al of niet gewond, in krijgsgevangenschap geraakt, onder wie kapitein Versélewel de Witt Hamer. De helft van het hele Hollanderkorps was zo in één keer weggevaagd. Maar daarnaast zijn er in totaal nog heel wat burgers bij Elandslaagte uitgeschakeld. De van hun koppies wegvluchtende Boeren werden namelijk ook nog eens verrast door een cavaleriecharge van de opgerukte lansiers van French. Tot ontzetting van de vluchtenden zijn die er met hun geveldde lansen doorheen gegaan alsof het een zwijnenjacht (pig-sticking) gold.[19] Boerenpropaganda beschuldigde verder de Engelsen van wreedheden tegenover gewonden, en diefstal van eigendommen van gesneuvelden. De Engelse pers maakte zich vooral druk over vermeend misbruik van de witte vlag door met name het Hollanderkorps. De uiteindelijke schattingen van de totale verliezen bij Elandslaagte lopen uiteen van drie- tot vierhonderd Boeren, die gesneuveld, gewond of gevangengenomen zijn.[20] Dat was ongeveer veertig procent van de hele legermacht van Kock. De Engelsen verloren 'slechts' zeven procent van hun ingezette troepen, dat wil zeggen een kleine driehonderd man, waaronder vijftig gesneuvelden. Onder hen vooral veel bereden infanteristen van de Imperial Light Horse en manschappen van de Devonshires en de Gordon Highlanders, die, doorgaans met de bajonet op het geweer, de heuvels hadden bestormd. Het is een van de weinige veldslagen in de Boerenoorlog geweest waarin de overwegend aanvallende partij, de Engelsen, minder schade opliep dan de verdedigers. Joubert liet dan ook in een telegram aan zijn regering weten dat het ging om 'een totale nederlaag, zoo groot als nog nooit door het Afrikaansche volk geleden is'. Misschien heeft de onvrede daarover mede de opheffing van het Hollanderkorps veroorzaakt. Bovendien was Joubert de voornaamste 'Hollanderhater' onder de talrijke Zuid-Afrikanen, die het aanzienlijke Nederlands aandeel in de administratie niet zo zagen zitten.[21] Hij heeft in ieder geval gretig geloof geschonken aan geruchten, dat met name de Hollanders sterk onder invloed van alcohol zouden zijn geweest.[22] Commandant Lombard, die bij Elandslaagte ontkomen was, heeft juist zijn tevredenheid uitgesproken over de inzet en moed van zijn mannen, maar voor Joubert was het zo wel genoeg geweest. Hij droeg de restanten van het korps op zich op 24

oktober bij Newcastle te verzamelen, waar zij hun militaire uitrusting af zouden moeten geven. De meeste Nederlanders hadden zich echter inmiddels al bij andere commando's aangesloten. Dergelijke wisselingen van commando, al naar gelang de omstandigheden, kwamen in de Boerenoorlog heel veel voor, en waren symptomatisch voor de in het algemeen gebrekkige controle die de legerleiding over haar burgers kon uitoefenen. Burgers waren niet gewend en meestal niet bereid zich aan een strikte militaire discipline te onderwerpen.

De militair-historicus Breytenbach heeft later het verlies bij Elandslaagte vooral toegeschreven aan de roekeloosheid en de fouten van Kock.[23] Hij had zich in de eerste plaats nooit met een betrekkelijk klein aantal mensen in een moeilijke positie midden tussen de vijand mogen manoeuvreren. Eenmaal in die situatie, zou hij de Engelsen geen kans hebben moeten geven zich te ontplooiën en had hij zelf eerder moeten aanvallen. Maar hij had in de eerste plaats nooit in die situatie mogen belanden. In de beschutting van de Biggarsbergen had hij moeten wachten tot andere commando's uit de Vrijstaat zich bij hem hadden gevoegd. De oude generaal heeft dit zelf nooit kunnen tegenspreken, want hij was een paar dagen na de slag al aan zijn verwondingen bezwaken.

Het nieuws van de nederlaag bij Elandslaagte heeft even voor behoorlijke paniek bij de legerleiding van de Boeren gezorgd.[24] Na eerdere gevechten bij Dundee waren de Boerencommando's verspreid en vermoeid. Joubert vreesde dat de Engelsen uit Dundee en Ladysmith zich zouden verenigen en de Boeren in Natal geheel zouden vernietigen. Hij wist niet dat de Engelse troepen al evenzeer herstel nodig hadden en bovendien bezig waren zich geheel op Ladysmith terug te trekken. Zijn paniek kan nog een andere reden voor hem geweest zijn om veel blaam bij de Hollanders te leggen. De rapporten van de bij hem teruggekeerde commandant van de Johannesburgers, Viljoen, zullen daar ook wel aan hebben bijgedragen.[25] Bij vastlegging van veldslagen geldt immers het omgekeerde van het bekende adagium voor wetenschappers: 'wie (over)blijft, die schrijft'.

Kinderen van de rekening

Alle genoemde factoren samen zijn waarschijnlijk debet aan de opheffing van het eerste Hollanderkorps. Het kunnen niet alléén de grote verliezen zijn geweest, andere korpsen van uitlanders hebben die immers ook geleden, zonder dat zij als korps ophielden te bestaan. Het Duitse korps kreeg zware klappen te verduren bij Elandslaagte en het kwam er later, in mei 1900, niet veel beter af bij de Tobaberg.[26] Het Scandinavische korps is vrijwel vernietigd bij Magersfontein op 11 december 1899 en op 5 april 1900 viel de Franse kolonel, G. de Villebois-Mareuil, samen met velen van zijn internationaal commando bij Boshof.[27] Het is natuurlijk opvallend dat de Duitsers wel als korps mochten blijven bestaan, hoewel zij ook bij Elandslaagte waren betrokken. Hier heeft waarschijnlijk het feit meegespeeld dat onder de korpsen buitenlanders, die aan de zijde van de Boeren vochten, de Duitsers het eerst opgericht waren, daarnaast veruit het grootst in aantal waren en bovendien nogal wat Afrikaners in de gelederen hadden.[28] De numerieke omvang van dat korps bedroeg zeven- tot achthonderd man. Gerangschikt naar hoeveelheid strijders kwamen vervolgens het Hollanderkorps, het Scandinavische, het Ierse, het Franse, het Italiaanse, het Oostenrijks-Hongaarse en het Russische korps.[29] In totaal moeten er ongeveer 2.000 man lid zijn geweest van de zogenaamde Vreemdelingvrijwilligerkorpsen. Overigens kwam het ook voor, dat er meerdere nationaliteiten in één korps aanwezig waren. Zo zat de Zweed Karl Hultin bij het Hollanderkorps en raakte de Nederlander Johannes van Aken bij Magersfontein zwaar gewond tussen de Scandinaviërs.[30] Voor deze laatste groep heeft Magersfontein dezelfde klank als Elandslaagte voor de Nederlanders. Bij Magersfontein gingen de Engelsen onder commando van lord Methuen in de nacht van 10 op 11 december in de aanval

tegen de Boerenstellingen met het doel Kimberley te ontzetten. Het werd een van de drie grote nederlagen die zij in de fameuze block week in december 1899 leden, naast Stormberg en Colenso. De strijders van het Scandinavische korps hebben aan de Boerenoverwinning echter weinig vreugde beleefd. Zij waren als enigen vóór de stelling achtergebleven - of achtergelaten - en werden daardoor automatisch omsingeld door de terugtrekkende Britse troepen en volkomen vernietigd. Van de zevenenvijftig aanwezige Zweden, Noren, Denen en Finnen zijn er slechts acht in de Boerenstelling teruggekeerd. De rest is gesneuveld of zwaar gewond. Generaal Cronjé meldde in een telegram aan president Steyn dat bij Magersfontein, van de commando's Hoopstad, Ladybrand en Potchefstroom, bij elkaar slechts achttien doden en drie en veertig gewonden te betreuren waren. `Van het Scandinavische korps kan ik geen opgave doen, daar ik vernomen heb dat zij onvoorzichtig eene positie ingenomen hebben die voor hen onhoudbaar was, en doordat het eene ruige boschachtige plek was, kon hen geen hulp worden gezonden omreden het niet opgemerkt werd. Ik versta echter dat er ongeveer veertig gesneuveld en gewond zijn'.[31]

Ook de latere gebeurtenissen, bij Boshof en de Tobaberg, geven aan dat de kansen om te overleven beter waren voor leden van de Boerencommando's, dan bij de vrijwilligerskorpsen. Op beide plaatsen moesten de leden van het internationale legioen het alleen opnemen tegen een overmacht aan Britten. Dit legioen was in maart 1900 opgericht voor vreemdelingenvrijwilligers, en onder commando geplaatst van de wat Don Quichotterige Franse kolonel De Villebois-Mareuil.[32] Deze was, in de drie maanden die hij in Zuid-Afrika had doorgebracht, redelijk gefrustreerd geraakt door wat hij als gebrek aan initiatief bij de Boeren beschouwde. Helaas besloot hij dat te doorbreken, door met een kleine macht van ongeveer negentig Franse en Hollandse vrijwilligers Boshof aan te vallen.[33] Hij zou daarbij worden gedekt door veldkornet Daniels met een Boerencommando van vierhonderd man. Echter, Daniels kwam uiteindelijk niet opdagen en de vrijwilligers op hun kopjes werden omsingeld en hadden de keuze tussen overgave of sneuvelen. Mareuil koos voor het laatste, waarbij nog zes man hem in de dood zijn gevolgd. De rest is, al dan niet gewond, gevangengenomen. Daniels had goede redenen om de vrijwilligers niet verder te steunen, en had dat naar eigen zeggen Mareuil ook laten weten.[34] De kolonel wilde echter zijn plannen niet wijzigen, of had de boodschap van Daniels niet begrepen. Het gevolg was in ieder geval catastrofaal en voor de zoveelste keer was het niet goed gegaan met een afdeling vrijwilligers, die onder eigen commando opereerden. Besef hiervan moet ook bij sommige Nederlandse vrijwilligers al snel doorgedrongen zijn. H. Verloren van Themaat schreef al in maart 1900 het volgende: `In Kroonstad wordt een uitlanderkorps gevormd onder leiding van De Villebois Mareuil, doch ik heb geen lust mijn paard onnodig af te matten en daarheen te rijden. Op een uitlanderkorps heb ik het maar weinig begrepen: strijd onder elkaar, onaangenaamheden met Boeren voorzag ik in zulk een korps, en mij zelf tenslotte bij de een of andere gelegenheid het kind van de rekening worden'.[35]

De soms slechte samenwerking tussen Boeren en vrijwilligers wordt telkens weer geweten aan cultuurverschillen tussen de Afrikaners en de Europeanen, waarbij eventueel taalmoelijkheden nog extra problemen in de coördinatie veroorzaakten. Het zou in dit geval de moeite waard zijn te kijken naar andere voorbeelden in de militaire geschiedenis, waarbij kleine eenheden ingeschakeld werden in het leger van andere mogendheden. Communicatieproblemen en mindere zorgvuldigheid ten opzichte van de vreemdelingen lijken ook daar soms een zware tol te hebben geëist. En dat geldt niet alleen voor de Nederlandse pontonniers bij de Berezina, tijdens de terugtocht van Napoleon.[36] Vast staat in ieder geval, dat de Boeren de vreemdelingen-vrijwilligers minder belangrijk en interessant vonden, dan zichzelf.[37]

Vrijwilligers van overzee

De net genoemde Verloren van Themaat was een van de Nederlanders, die na het uitbreken van de oorlog op eigen initiatief naar de haven van Lourenço Marquez waren afgereisd en vervolgens met de trein naar Pretoria waren gegaan. Zo ging het met de meeste vrijwilligers uit Europa en de Verenigde Staten. Ze konden komen, maar moesten alles wel zelf regelen en betalen. De overtocht van een veel kleiner aantal werd geregeld door tussenkomst van het gezantschap van de Zuid-Afrikaanse Republiek in Brussel, waarvan Leyds de leiding had. Hij werd in Nederland vooral geholpen door fervente Afrikavrienden, als F. Beelaerts van Blokland en B. Veth.[38] Leyds en zijn vrienden hielden zich niet alleen bezig met persbeïnvloeding en het op gang brengen van allerlei vormen van steun voor de Boeren, maar probeerden ook speciale vrijwilligers te werven. Met name hadden zij belangstelling voor artilleristen en technici, voor het onderhoud en reparatie van geschut.[39] Zo is bijvoorbeeld de luitenant van het Nederlandse leger Gerrit Boldingh door hun toedoen in Pretoria beland.[40] Op 27 december 1899 liet Beelaerts aan Veth weten, dat hij het maar eens met Boldingh moest proberen. Volgens Beelaerts was deze een uitnemend officier en een buitengewoon goed ballisticus, die echter zeker niet gemakkelijk zijn goede positie zou opgeven. 'Voor een f 6.000 kan hij waarschijnlijk wel gewonnen worden', voegde hij eraan toe.[41] Deze laatste opmerking wijst ongetwijfeld op een belangrijke drijfveer van een aantal vrijwilligers.[42] Voor Boldingh gold dat niet. Zelf schreef hij, hoe het vooral verontwaardiging over het Engelse optreden was, die veel vrijwilligers bezielde.[43] Daarnaast zag hij wel voor zichzelf - na de oorlog - een uitstekende toekomst in een bloeiende vrije Boerenrepubliek.[44] Vóór zijn vertrek naar Afrika, in de laatste week van februari, bracht Boldingh nog op eigen kosten een bezoek aan Berlijn, om een nieuwe marconistentelegraaf te bestuderen, en bezocht hij de Kruppfabriek in Essen. Ook ging hij langs de Rijksmunitiefabriek aan de Hembrug om zijn kennis van brisantgranaten te verdiepen. Uitvoerig overlegde hij met Veth hoe hij ongemerkt zich zelf, én allerlei spullen naar Pretoria kon krijgen.[45] Allerlei opties werden overwogen en uitgezocht. Boldingh zou onder een valse naam aanmonsteren op een Duits schip, of in de vermomming van elektriciën, belast met het toezicht op röntgen-straaltoestellen, met een Nederlandse ambulance meereizen. Uiteindelijk kwam hij eind februari in Zuid-Afrika aan, waar hem eerst de gebruikelijke vrijwilligersteleurstelling ten deel viel. De Boeren zaten niet op hem te wachten en leken in ieder geval minder enthousiast over de uitlanders dan hij had gedacht. Bovendien kwam van zijn voornemen, om de Vrijstaatse artillerie goede diensten te kunnen bewijzen, niet veel terecht. Hij arriveerde immers net op het moment dat de krijgskans definitief in het voordeel van de Engelsen keerde. Half maart werd Bloemfontein genomen en in juni Pretoria. Veel Boeren, de zogenaamde 'hands uppers', hielden de strijd toen voor gezien. Van een geregelde oorlog was er daarna geen sprake meer, maar Boerencommando's, die tot het bittere einde door wilden gaan, hielden een hardnekkige guerrilla aan de gang, totdat in mei 1902 uiteindelijk de vrede gesloten werd.[46]

Boldingh heeft dat niet meer mee kunnen maken. Op 16 december 1901, Dingaansdag in Zuid-Afrika, werd hij bij het oversteken van een spoorweg bij Nauwpoort, in het noordelijk gedeelte van de Kaapkolonie, door een verdwaalde kogel dodelijk getroffen. Hij was een van de achtenzeventig Nederlanders, die in de Boerenoorlog hun leven lieten. Onder hen ook de tweede broer van Vincent van Gogh, over wiens sneuvelen in de strijd overigens wat discussie bestaat.[47] Op gedenkstenen in Pretoria en Bloemfontein zijn hun namen voorlopig vereeuwigd onder de tekstregels: "Ter Herinnering aan de Nederlanders en Oud Nederlanders gevallen voor de Republieken in den Oorlog 1899-1902".[48] Typerend genoeg is ook in deze lijst de naam van luitenant M.J. Nix van het NIL opgenomen, hoewel hij, strikt genomen, niet in dienst van de

Republiek, maar als neutraal waarnemer door een granaatscherf in het hoofd dodelijk getroffen was. Samen met zijn collega C.J. Asselbergs en twee officieren van het Nederlands Leger, Ram en Thomson, was hij in het begin van 1900 in Zuid-Afrika als waarnemer bij het Boerenleger gestationeerd.[49] Na het uitbreken van de guerrilla zijn de drie overlevenden weer vrij snel naar Nederland teruggekeerd. De lessen, die zij uit de oorlog hadden getrokken (onder andere grotere beweeglijkheid en meer initiatief bij de lagere commandanten), werden hen door het militaire establishment in Nederland niet in dank afgenomen. Er kon immers geen overeenkomst zijn tussen de ongedisciplineerde Boerencommando's en het verfijnde raderwerk van het Nederlandse leger. Met name G.J.C.A. Pop laat zich in 1902, in de Militaire Spectator, uiterst venijnig over Ram en Thomson uit.[50] Het militair inzicht van Thomson trok hij zeer in twijfel, ook al omdat deze na de val van Pretoria het einde van de oorlog had verwacht, terwijl die zich in werkelijkheid nog twee jaar voortzette. Een brief van Thomson aan Asselbergs maakt echter duidelijk, dat dit in ieder geval niet zo was.[51] Thomson voorzag de guerrilla wel degelijk, maar dacht dat het Nederlandse leger daar niets van zou kunnen hebben leren. Wat dit laatste betreft hebben de latere gebeurtenissen in Indonesië hem wel in het ongelijk gesteld. Talloze Nederlanders hebben dus in de Boerenoorlog over het weidse Afrikaanse 'veld' gereden. De motieven van al deze mensen zijn ongetwijfeld even gevarieerd geweest, als hun uiterlijk. Materiële overwegingen, zucht naar avontuur, onvrede over het eigen bestaan waren daar - naast edel idealisme - de belangrijkste van.[52] Niet veel anders dus dan wat wij in de vijftiger jaren zagen bij de vrijwilligers voor Korea. Ideële motieven speelden in ieder geval wel een grote rol voor het personeel van de drie Nederlandse Rode Kruis ambulances, die tijdens deze oorlog naar Zuid-Afrika gingen. De eerste vertrok al op 28 oktober per boot uit Amsterdam.[53] Dit idealisme was overigens niet alleen van humanitaire aard. De oud-officier van gezondheid P. Adriani schreef, dat het voor het neutrale Nederland één van de weinige middelen was, om de bedreigde republieken te hulp te snellen.[54] Adriani zag er overigens ook een prachtige gelegenheid in voor het Rode Kruis om weer wat aan populariteit te winnen.

Slot

Een behoorlijk aantal Nederlanders heeft dus actief aan de Boerenoorlog meegedaan. We hebben gezien dat ze ter plekke door de Afrikaners, zeker aanvankelijk, niet altijd even hoog werden gewaardeerd. Dat lag in ieder geval niet aan hun houding tegenover het zwarte gedeelte van de bevolking. Uitlatingen van bijvoorbeeld Boldingh en Verloren laten zien dat die in niets verschilden van wat bij de Boeren gewoon was: een tamelijk geringschattende en patroniserende houding. Volgens enkele auteurs had het meer te maken met een wantrouwen in de schiet- en paardrijkunst van de vreemdelingen. Het lijkt eerder voor de hand te liggen te stellen, dat het burgerfatsoen van de Boeren regelmatig in conflict kwam met het in hun ogen al gauw losbandige gedrag en de andere cultuur van de uitlanders. Zo werden de Scandinaviërs wel Skandalers genoemd. In veel gevallen zijn in de loop van de oorlog een aantal van die vooroordelen gladgestreken. Het is opvallend dat vrijwel alle Nederlanders van het Hollanderkorps, na hun krijgsgevangenschap in oorden als Ceylon of St. Helena en daaropvolgende terugzending naar Nederland, uiteindelijk weer naar Zuid-Afrika zijn teruggekeerd.[55]

NOTEN

1. `Over de reacties in Nederland, zie bijvoorbeeld M. Bossenbroek, Holland op zijn Breedst. Indië en Zuid-Afrika in de Nederlandse cultuur omstreeks 1900, (Amsterdam, 1996) passim.
2. Zie C. Friseur, Wilhelmina. De jonge koningin (Amsterdam 1998) 207.
3. Zie over die bedenkingen G.J. Schutte, De Hollanders in Krugers Republiek 1884-1899 (Pretoria 1968).
4. Brieven aan mr. W. Suermondt, van mei en november 1891. ARA archief Leyds inv. nr. 47.
5. Brief Coster aan Leyds van 2-5-1897. ARA archief Leyds, inv. nr. 47.
6. Dit is althans de mening van een vriend van Coster. Zie G. Vissering, `Een Hollander in Zuid-Afrika' De Gids 63 (1900) 46-72. G.J. Schutte, De Hollanders, 111, zegt dat Coster en C.G. de Jonge op het idee van een Hollandercorps kwamen. Zie ook J. Ploeger, `Nederlandse militaire gedenktekens in Zuid-Afrika', Mars et Historia 15 (1981) 7. Volgens O.J.O. Ferreira waren de initiatiefnemers B.G. Versélewel de Witt Hamer, dr G.W.S. Lingbeek, L. de Waard en ir M.E. de Wildt. O.J.O. Ferreira, Krijgsgevangenschap van L.C. Ruijssenaars 1899-1902 (Pretoria 1977) 7.
7. Voor de Fransen in Zuid-Afrika was dit eerst wel een reden om niet actief aan de strijd deel te nemen.
8. Zie J. van Dalsen, `Die Hollanderkorps tijdens de Tweede Vrijheidsoorlog', Historiese Studies IV (1943) 67.
9. Zie M. van Niekerk, `Adolf Schiel en die Duitse kommando', Argief-jaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis 14 II (1951) 104.
10. De andere drie waren jhr J.C. Goldman, R.W. Nijenes en K. van Rijssen. In de Boerencommando's sprak men over korporaalschappen.
11. Over deze `garnisoensdiens' zie Ferreira, Krijgsgevangenschap, 8.
12. Zo werd op 12 oktober de Nederlander Nicolaas Juijn abusievelijk door een maat in zijn rug geraakt, bij het onderhoud aan een revolver.
13. Zie over dit aantal J. H. Breytenbach, Die Geskiedenis van die Tweede Vrijheidsoorlog in Suid-Afrika, 1899-1902 deel I (Pretoria 1969) 159.
14. Zie Van Niekerk, Adolf Schiel, 157.
15. Van Dalsen, Hollanderkorps, 45.
16. Ferreira, Ruysenaar, 10
17. Van Dalsen, Hollanderkorps, 78.
18. Zie L. Penning, De Oorlog in Zuid-Afrika (Rotterdam 1899) 133. Onder de veelzeggende titels van Pennings talloze boeken hoort bijvoorbeeld De Leeuw van Modderspruit.
19. De Boeren hadden een enorme afkeer en angst voor het blanke wapen. Als zij de indruk hadden dat de Engelsen de bajonetten opdeden was dat soms al voldoende om te vluchten.
20. Breytenbach, Vrijheidsoorlog II, 258-260.
21. Over Joubert en de Hollanderhaat zie G.J. Schutte, Nederland en de Afrikaners. Adhesie en Aversie (Franeker 1986) 105, 107 en 122-141.
22. Van Niekerk, Adolf Schiel, 169.
23. Breytenbach, Vrijheidsoorlog II, 260-263.
24. Ibid, 269-272. De paniek is voelbaar in de heen en weer gezonden telegrammen. Zie ARA, archief Asselbergs, 2.21.013 inv. nr. 29.
25. Zie B.J. Viljoen, Mijn herinneringen uit den Anglo-Boere-Oorlog (Amsterdam, 1902).

26. Hier waren ook veel Hollanders bij betrokken onder leiding van de Rus Maximov. Ook op de Tobaberg werden de vreemdelingen alleen gelaten. Zie Breytenbach, Vrijheidsoorlog V, 408-412.
27. Zie C. de Jong (ed.), Skandinawiërs in die Tweede Anglo-Boere-Oorlog 1899-1902 deel II (Amsterdam, 1984) 1-4.
28. Volgens Viljoen zou zijn interventie bij Joubert ten gunste van de Duitsers ook een rol hebben gespeeld.
29. Over deze buitenlandse korpsen zie Breytenbach, Vrijheidsoorlog I, 58.
30. Zie over deze twee De Jong, Skandinawiërs II, 34.
31. Breytenbach, Vrijheidsoorlog II, 472-473.
32. Zie over zijn leven en sneuvelen in dienst van de Franse gloire R. Macnab, The French Colonel. Villebois-Mareuil and the Boers 1899-1900 (Oxford, 1975).
33. Breytenbach, Vrijheidsoorlog V, 361.
34. Macnab, The French Colonel, 199.
35. H. Verloren van Themaat, Twee Jaren in den Boerenoorlog (Haarlem, 1903) 49.
36. Hierbij valt misschien te denken aan het drama van de Koreavrijwilligers bij Wonju, de ondergang van het Regiment Seyffardt aan het oostfront in 1944 en van Nederlanders in de Spaanse oorlog van Napoleon, om van recente gebeurtenissen in Bosnië maar niet te spreken.
37. Zie bijvoorbeeld Macnab, The French Colonel, 181. Ook in het boek van Viljoen komt dit duidelijk tot uiting.
38. Over de bemoeienissen van deze twee zie het archief Veth. ARA nr 2.21.167.
39. In een brief van 17 oktober 1899 schreef Leyds aan een vriend: 'overigens ben ik het met je eens. Een paar artillerieofficieren zouden ze daarginds goed kunnen gebruiken'. ARA Collectie Leyds, inv. nr. 97.
40. Over Boldingh zie G.H. Priem ed., Een Hollandsch Officier in Zuid-Afrika. Nagelaten papieren van luitenant Gerrit Boldingh (Rotterdam, 1903).
41. Brief Beelaerts aan Veth ARA Collectie Veth inv. nr. 97.
42. Zie bijvoorbeeld de correspondentie van Veth over de vlak voor Boldingh vertrokken onderofficieren Claeren en Haenen. In principe keerden de republieken echter geen soldij of beloningen uit.
43. Priem, Hollandsch Officier, 170.
44. Ibid., 11.
45. Zie correspondentie Veth met Boldingh in ARA, collectie Veth, inv. nr. 97.
46. De tegenstelling tussen de 'bittereinders' en de 'hensoppers' zou na de oorlog nog lang na werken.
47. Hij zou, als gewonde krijgsgevangene in een Engels lazaret, net als zijn broers zelfmoord hebben gepleegd. Zie J. Ploeger, 'Cornelis Vincent van Gogh', Lantern: Journal for Knowledge, Art and Culture (1981) 51-59. Ook Macnab, The French Colonel, 162.
48. Zie over Nederlandse gedenktekens in Zuid-Afrika het in noot 6 genoemde artikel van Ploeger.
49. Zie G. de Vries en B.J. Martens, 'Waarnemers in de Boerenoorlog', Legerkoerier 4 (1996) 28-31.
50. Militaire Spectator 71 (1902) 805-832.
51. Brief van Thomson aan Asselbergs van 2-9-1900. 'Kom niet terug. Als de oorlog naar alle waarschijnlijkheid nog maanden en maanden aanhoudt, dan wordt het hier een tijd

- van ontberingen. Militair kan je niets bijleren`. ARA collectie Asselbergs 2.21.013, inv. nr. 11.
52. Zie hierover De Jong deel II, 2-3.
 53. P. Adriani, `Het Nederlandsche Roode Kruis naar Zuid-Afrika', Nederlandsch militair geneeskundig archief 24 (1900) 8. De derde ambulance was een gezamenlijk project van Rusland en Nederland. Over deze ambulance de merkwaardige en misschien enigszins dubieuze herinneringen van een Russische verpleegster in C. Moody (ed.), Sophia Izedinova. *A Few Months With The Boers. The War Reminiscences of a Russian Nursing Sister* (Johannesburg 1977).
 54. Adriani, Roode Kruis, 1. 55. Zie Ferreira, Ruysenaars